అథ ద్వితీయోధ్యాయః

సాంఖ్యయోగః

సంజయ ఉవాచ:

1. తం తథా కృపయావిష్టం అశ్రుపూర్ణా కులేక్షణమ్|

విషీదంతమిదం వాక్యం ఉవాచ మధుసూదనః||

సంజయుడు చెప్పాడు: అర్జునుడు దుఃఖించుచున్నవాడై, దయతో కూడినవాడై, కన్నీరు కార్చుచుండగా శ్రీకృష్ణుడు అతనితో ఈ విధముగా అన్నాడు.

శ్రీ భగవానువాచ

2. కుతస్త్వా కశ్మల మిదం విషమే సముపస్థితమ్|

అనార్యజుష్టమస్వర్గ్యం అకీర్తికరమర్జున!||

అర్జునా! ఇట్టి కష్టసమయంలో ఆర్యులకు తగనిది, స్వర్గము పొందుటకు ప్రతిబంధకమైనది, అపకీర్తిని తెచ్చునది అయిన ఇట్టి వ్యామోహము నీకు ఏ విధముగా వచ్చింది?

3. క్లైబ్యం మా స్మ గమః పార్థ! నైతత్త్వయ్యుపపద్యతే|

క్షుద్రం హృదయదౌర్బల్యం త్యక్త్వోత్తిష్ఠ పరంతప||

అర్జునా! పిరికితనం నీకు తగదు. శత్రువులను తపింప చేయువాడా! నీ మనస్సులోని దుర్బలత్వాన్ని విడిచిపెట్టు. యుద్ధం చేయుటకు సన్నద్ధుడవు కా. లెమ్ము.

అర్జున ఉవాచ:

4. కథం భీష్మమహం సంఖ్యే ద్రోణం చ మధుసూదన!|

ఇషుభిః ప్రతియోత్స్యామి పూజార్హావరిసూదన!||

అర్జునుడు ఇలా పలికాడు- శత్రువులను మర్దించు మధుసూదనా! యుద్ధమునకు భయపడి, 'నేను యుద్ధము చెయ్యను' అని అనుట లేదు. భీష్మద్రోణాదులు నాకు పూజ్యులు. వారిపై బాణములను ఏవిధముగా వెయ్యగలను?

5. గురూనహత్వా హి మహానుభావాన్

శ్రేయో భోక్తుం భైక్ష్య మపీహ లోకే!

హత్వార్థకామాంస్తు గురూనిహైవ

భుంజీయ భోగాన్ రుధిరప్రదిగ్ధాన్||

మహానుభావులైన భీష్మద్రోణాదులను వధించక, భిక్షాటన చేస్తూ జీవిస్తే నాకు మేలు జరుగుతుంది. అంతేకానీ వారిని చంపి, ఆ నెత్తురుతో తడిసిన ధన ధాన్యాదులను, కామ్యభోగములను నేను అనుభవించలేను కదా!

6. న చైతద్విద్మః కతరన్నో గరీయః

యద్వా జయేమ యది వా నో జయేయుః|

యానేవ హత్వా న జిజీవిషామః

తేవస్థితాః ప్రముఖే ధార్తరాష్ట్రాః||

అధర్మదోషాన్ని అంగీకరించి, యుద్ధం చేసినా, యుద్ధములో జయము వారిదో, మనదో, రెండింటిలో ఏది మంచిదో, నాకు తెలియుట లేదు. యుద్ధములో నేను జయించినా, అది నాకు పరాజయముతో సమానము. ఎవరిని వధించి జీవించటానికి ఇష్టపడనో వారే నాయెదుట ఉన్నారు.

7. కార్పణ్యదోషోపహతస్వభావః

పృచ్ఛామి త్వాం ధర్మసమ్మూఢ చేతాః|

యచ్ఛ్రేయ స్స్యాన్నిశ్చితం బ్రూహి తన్మే

శిష్యస్తేహం శాధి మాం త్వాం ప్రపన్నమ్||

కృష్ణా! దైన్యముతో నాలోని శౌర్యము తగ్గిపోయింది. నా మనస్సు నిండా ధర్మసందేహములు పెరుగుతున్నాయి. నేను నిన్ను ప్రార్థిస్తున్నాను. నాకేది శుభమో, అది నీవే నిశ్చయం చేసి చెప్పు? నేను నీ శిష్యుడిని. నీ దాసుడిని. నీ శరణాగతుడిని. నన్ను శాసించు.

8. న హి ప్రపశ్యామి మమాపనుద్యాత్

యచ్ఛోక ముచ్ఛోషణ మింద్రియాణామ్|

అవాప్య భూమావసపత్నమృద్ధం

రాజ్యం సురాణామపి చాధిపత్యమ్||

శత్రువులే లేనట్టి సర్వసమర్థమైన భూలోక రాజ్యమునే కాదు, స్వర్గాధిపత్యమును పొందినా కూడా ఇంద్రియ సంతాపకరమైన ఈ దుఃఖమును పోగొట్టు ఉపాయాన్ని తెలుసుకొనలేక పోవుచున్నాను.

సంజయ ఉవాచ:

9. ఏవముక్త్వా హృషీకేశం గుడాకేశః పరంతపః|

న యోత్స్య ఇతి గోవిందం ఉక్త్వా తూష్ణీం బభూవ హ||

సంజయుడు పలికాడు: శత్రుతాపనుడు, జితనిద్రుడు అయిన అర్జునుడు శ్రీకృష్ణుడితో 'ఈ విధముగా నేను యుద్ధము చేయను' అని పలికి మౌనంగా ఉండిపోయాడు.

10. తమువాచ హృషీకేశః ప్రహసన్నివ భారత!|

సేనయోరుభయోర్మధ్యే విషీదంతమిదం వచః||

ఓ ధృతరాష్ట్రమహారాజా! రెండు సేనల మధ్యభాగంలో నిలిచి, విషాదగ్రస్తుడైన అర్జునుడిని పరిహసిస్తూ శ్రీకృష్ణుడీ విధముగా అన్నాడు.

శ్రీ భగవానువాచ:

11. అశోచ్యానన్వశోచస్త్వం ప్రజ్ఞావాదాంశ్చ భాషసే|

గతాసూనగతాసూంశ్చ నానుశోచంతి పండితాః||

భగవంతుడు చెప్పాడు - శోకింప దగనివారిని గూర్చి నీవు ఏడుస్తున్నావు. ఈ మోహము నీకు ఏవిధముగా వచ్చింది? అయినా నీవు జ్ఞాని వలె మాట్లాడుతున్నావు? మరణించినవారిని గురించి గానీ, జీవించి ఉన్నవారిని గురించి గానీ, జ్ఞానులు దుఃఖమును పొందరు.

12. న త్వేవాహం జాతు నాసం న త్వం నేమే జనాధిపాః|

న చైవ న భవిష్యామః సర్వే వయమతః పరమ్||

నీవు దుఃఖించవలసిన అవసరం లేదు. నీవు, నేను, ఈ రాజులు, పూర్వకాలంలో లేరు కదా! శరీరాధారణకు పూర్వం మనందరం ఆత్మస్వరూపములో ఉన్నాము. ఈ దేహమును విడిచిపెట్టిన తరువాత కూడా మనం ఆత్మస్వరూపములోనే ఉంటున్నాము. భవిష్యత్తులో కూడా ఉంటాము. కావున దేహము నశించునది కానీ, జీవుడు నశించడు కదా!

13. దేహినోస్మిన్ యథా దేహే కౌమారం యౌవనం జరా|

తథా దేహాంతర ప్రాప్తిః ధీరస్తత్ర న ముహ్యతి||

దేహాభిమాని అయిన జీవుడికి ఈ శరీరములో బాల్యము, యౌవనమ, వార్ధకము అను అవస్థలు కలుగుచున్ననూ, జీవుడిలో ఎట్టి మార్పూ లేదు. మార్పులన్నీ దేహానికి సంబంధించినవే. కావున దేహమును విడిచిపెట్టినా, జీవునికి ఎట్టి మార్పూ ఉండదు అని జ్ఞానవంతులు మరణమును చూసి దుఃఖించరు.

14. మాత్రాస్పర్శాస్తు కౌంతేయ శీతోష్ణ సుఖదుఃఖదాః|

ఆగమాపాయినోనిత్యాః తాంస్తితిక్షస్వ భారత||

అర్జునా! విషయేంద్రియ సంయోగము వలననే శీతోష్ణములు, సుఖదుఃఖములు, సంయోగ వియోగములు ఏర్పడుతున్నాయి. కానీ ఇవన్నీ అనిత్యములైనవి. ఉత్పత్తి, వినాశము కలవి. వీటినన్నిటినీ నీవు సహించాలి సుమా!

15. యం హి న వ్యథయంత్యేతే పురుషం పురుషర్షభ|

సమదుఃఖసుఖం ధీరం సోమృతత్వాయ కల్పతే||

ఎందువల్లననగా, ఏ ధీరుడైతే సుఖ దుఃఖాలను సమానముగా స్వీకరిస్తూ, చలించకుండగా జీవించుచూ, శీతోష్ణములు మొదలైన ద్వంద్వములచేత బాధపడకుండగా ఉంటాడో, అతడే అమృతత్వమును (మోక్షము) పొందుటకు అర్హుడు.

16. నాసతో విద్యతే భావః నాభావో విద్యతే సతః|

ఉభయోరపిదృష్టోంతః త్వనయోస్తత్త్వదర్శిభిః||

శీతోష్ణములు సహించుటకు చాలా కష్టమైనవి. వీటిని ఎలా సహించగలను? సహించినప్పటికీ ఆత్మ వినాశమే కలుగును కదా! అను అనుమానం మంచిది కాదు. ఎందువల్లననగా తత్త్వవిచారముతో శీతోష్ణములను మనం సహించగలము. 'అసత్తకు స్థానం లేదు. సద్వస్తువుకు వినాశమూ లేదు' అని తత్త్వవేత్తలు సత్, అసత్‌లయొక్క యథార్థ స్వరూపాన్ని తెలుసుకొన్నారు.

17. అవినాశితు తద్విద్ధి యేన సర్వమిదం తతమ్|

వినాశ మవ్యయస్యాస్య న కశ్చిత్ కర్తుమర్హతి||

ఏ వస్తువైతే సర్వప్రపంచమునూ, సాక్షిరూపంతో వ్యాపించి ఉన్నదో, అదియే ఆత్మవస్తువు. అదియే వినాశము లేనిది అని తెలుసుకో. ఎందువల్లననగా అవ్యయమైన ఆత్మను ఎవరూ నాశనం చెయ్యలేరు.

18. అంతవంత ఇమే దేహాః నిత్యస్యోక్తా శ్శరీరిణః|

అనాశినోప్రమేయస్య తస్మాద్యుధ్యస్వ భారత||

ఆత్మ అనునది ప్రత్యక్షాది ప్రమాణములకు దొరకదు. అది వినాశము లేనిది. నిత్యమైనది. కానీ ఆత్మ స్వీకరించు శరీరాలు వినాశము కలవి. కాబట్టి యుద్ధం చెయ్యి. క్షాత్రధర్మాన్ని నిలబెట్టు.

19. య ఏనం వేత్తి హంతారం యశ్చైనం మన్యతే హతమ్|

ఉభౌ తౌ న విజానీతః నాయం హంతి న హన్యతే||

ఎవరు ఈ ఆత్మను హంతగా అంటే చంపునదిగా తలచుచున్నారో, ఎవరు ఈ ఆత్మను నిహతంగా అంటే చంపబడు దానినిగా తలుచుచున్నారో, వారిరువురికీ కూడా ఆత్మస్వరూపం తెలియదు. ఆత్మ దేనినీ చంపలేదు. దేనిచేతా చంపబడదు. ఇది ఎట్టి వికారము లేనిది.

20. న జాయతే మ్రియతే వా కదా చిత్

నాయం భూత్వా భవితా వా న భూయః|

అజో నిత్య శ్శాశ్వతోయం పురాణః

న హన్యతే హన్యమానే శరీరే||

ఈ ఆత్మ పుట్టుట లేదు. మరణించుట లేదు. పూర్వకాలంలో ఉండకుండగా, తరువాత కాలంలో ఉండుటకే జన్మ అని పేరు. పూర్వకాలంలో ఉండి, తరువాత కాలంలో లేకపోవుటకు మరణము అని పేరు. ఆత్మకు ఈ రెండింటిలో ఏ ఒక్కటీ లేదు. అనగా ఆత్మకు జననము లేదు, మరణము లేదు, వృద్ధి లేదు, క్షయము లేదు. శరీరము నశించినా, ఆత్మ నశించదు.

21. వేదావినాశినం నిత్యం య ఏనమజ మవ్యయమ్|

కథం స పురుషః పార్థ! కం ఘాతయతి హంతి కమ్||

పార్థా! ఈ ఆత్మను అవినాశి అని, నిత్యమని, అజం అంటే పుట్టుక లేనిదని, అవ్యయమని తెలుసుకొనిన వ్యక్తి ఎవరిని ఎలా చంపుతాడు? ఎవరిని ఎలా చంపిస్తాడు?

22. వాసాంసి జీర్ణాని యథా విహాయ నవాని గృహ్ణాతి నరోపరాణి|

తథా శరీరాణి విహాయ జీర్ణాని అన్యాని సంయాతి నవాని దేహీ||

మానవుడు చిరిగిన వస్త్రములను విడిచిపెట్టి, కొత్త వస్త్రములను ధరించినట్లుగా జీవాత్మ కూడా జీర్ణించిన శరీరములను విడిచిపెట్టి నూతన శరీరాలను స్వీకరిస్తాడు. కర్మలను అనుభవించుటయే శరీరముయొక్క ధర్మము కాబట్టి నీవు దుఃఖించవలసిన అవసరము లేదు.

23. నైనం ఛిందంతి శస్త్రాణి నైనం దహతి పావకః|

న చైనం క్లేదయంత్యాపః న శోషయతి మారుతః||

ఎట్టి ఆయుధమైనా, ఈ ఆత్మను ఛేదించ లేదు. అగ్ని దహించ లేదు. నీరు తడప లేదు. గాలి ఎగురగొట్ట లేదు.

24. అచ్ఛేద్యోయమదాహ్యోయం అక్లేద్యోశోష్య ఏవ చ|

నిత్య స్సర్వగత స్స్థాణుః అచలోయం సనాతనః||

ఈ ఆత్మ ఛేదించుటకు శక్యము కానిది. తడుపుటకు శక్యం కానిది. దహించి వేయుటకు శక్యము కానిది. ఎండగొట్టుటకు శక్యము కానిది. ఇది నిత్యమైనది. సర్వవ్యాపి. స్థిరము. అచలము. సనాతనమైనది.

25. అవ్యక్తోయమచింత్యోయం అవికార్యోయముచ్యతే|

తస్మాదేవం విదిత్వైనం నానుశోచితుమర్హసి||

ఈ ఆత్మ అవ్యక్తము, అచింత్యము, అవికారి అని శాస్త్రములు చెపుతున్నాయి. అందువలన నీవు ఆత్మ స్వరూపాన్ని తెలుసుకొని దుఃఖమును విడిచిపెట్టు.

26. అథ చైనం నిత్యజాతం నిత్యం వా మన్యసే మృతమ్|

తథాపి త్వం మహాబాహో! నైవం శోచితుమర్హసి||

శరీరము పుట్టినప్పుడే ఈ ఆత్మ పుట్టుచున్నదని, శరీరము నశించినప్పుడే ఈ ఆత్మ నశించుచున్నదని, నీవు భావించినప్పటికీ, ఈ శరీరము కొరకై నీవు దుఃఖించవలసిన అవసరము లేదు.

27. జాతస్య హి ధ్రువో మృత్యుః ధ్రువం జన్మ మృతస్య చ|

తస్మాదపరిహార్యేర్థే న త్వం శోచితుమర్హసి||

ఎందువలననగా, పుట్టినవారికి మరణం నిత్యం. మరణించినవారు తాము చేసిన కర్మఫలమును అనుసరించి తిరిగి జన్మించుట సత్యమే. కావున తప్పించుటకు శక్యము కాని ఈ విషయమును గురించి నీవు దుఃఖించుట తగదు.

28. అవ్యక్తాదీని భూతాని వ్యక్తమధ్యాని భారత!

అవ్యక్తనిధనాన్యేవ తత్ర కా పరిదేవనా||

అర్జునా! జీవుల శరీరములు ఉత్పత్తికి పూర్వము అవ్యక్తములు. వర్తమాన కాలంలో మాత్రమే వ్యక్తములు. అనగా పైకి కనిపిస్తాయి. మరణించిన తరువాత కూడా అవ్యక్తములే. దీనికి దుఃఖించుట ఎందుకు? అనగా జ్ఞానులకు జగత్తు అంతా స్వప్నము వలె కనిపిస్తుంది.

29. ఆశ్చర్యవత్పశ్యతి కశ్చిదేనం ఆశ్చర్యవద్వదతి తథైవ చాన్యః|

ఆశ్చర్య వచ్చైన మన్యశ్శృణోతి శ్రుత్వాప్యేనం వేద న చైవ కశ్చిత్||

ఒకడు ఈ ఆత్మను ఆశ్చర్యమైనదానినిగా చూస్తాడు. మరియొకడు విస్మయముతో చూస్తాడు. మరియొకడు విస్మయముతో వర్ణిస్తాడు. మరియొకడు వింటాడు. మరొకడెవడో దానిని చూసి, చెప్పి, విని, సత్యమును తెలుసుకోలేకపోతున్నాడు.

మరొక అర్థము-

ఈ ఆత్మను దర్శించువాడే ఒక ఆశ్చర్యము. అనగా దుర్లభుడు. ఈ ఆత్మను గురించి చెప్పేవారు, వినేవారు కూడా దుర్లభులే. ఈ ఆత్మ గురించి చెప్పినా, వినినా, అందరికీ ఆత్మజ్ఞానము లభించదు. కావున ఆత్మజ్ఞానము దుర్లభము.

30. దేహీ నిత్యమవధ్యోయం దేహే సర్వస్య భారత!|

తస్మాత్ సర్వాణి భూతాని న త్వం శోచితుమర్హసి||

అర్జునా! అన్ని ప్రాణులయందు దేహములతో ప్రకాశిస్తున్న ఈ ఆత్మను ఎవడూ చంపలేడు. కావున ప్రాణులయొక్క దేహనాశములను గురించి నీకు దుఃఖించుట తగదు.

31. స్వధర్మమపి చావేక్ష్య న వికంపితు మర్హసి|

ధర్మ్యాద్ధి యుద్ధాచ్ఛ్రేయోన్యత్ క్షత్రియస్య న విద్యతే||

స్వధర్మాన్ని బట్టి చూస్తే, నీకు మనస్సు చలించుట తగదు. ఆత్మ అవినాశి. అనగా అది దానియొక్క ధర్మము. యుద్ధము క్షాత్రధర్మము. ధర్మయుద్ధము కంటే క్షత్రియునికి మరొక ధర్మకార్యము లేదు కదా!

32. యదృచ్ఛయా చోపపన్నం స్వర్గద్వార మపావృతమ్|

సుఖినః క్షత్రియాః పార్థ! లభంతే యుద్ధమీదృశమ్||

పార్థా! అనాయాసంగా లభించునది, స్వర్గద్వారమును తెరిచి యుంచునదైన యుద్ధము అదృష్టవంతులైన క్షత్రియులకు మాత్రమే లభిస్తుంది.

33. అథ చేత్త్వమిమం ధర్మ్యం సంగ్రామం న కరిష్యసి|

తతస్స్వధర్మం కీర్తిం చ హిత్వా పాప మవాప్స్యసి||

అయినా నీవు యుద్ధము చేయుటకు తిరస్కరించినచో, స్వధర్మ ఫలమును, కీర్తినీ పోగొట్టుకొని స్వధర్మత్యాగమనే పాపమును కూడా సంపాదించినవాడవు అవుతావు.

34. అకీర్తిం చాపి భూతాని కథయిష్యంతి తేవ్యయామ్|

సంభావితస్య చాకీర్తిః మరణాదతిరిచ్యతే||

అంతేకాదు, నీ అపజయాన్ని చూచి, జనులందరూ చాలాకాలం నిన్ను ద్వేషిస్తారు. సమస్త ప్రజలచేత కీర్తించబడుతున్న నీకు అపకీర్తి మృత్యువు కంటే దుఃఖం కదా!

35. భయాద్రణాదుపరతం మంస్యంతే త్వాం మహారథాః|

యేషాం చ త్వం బహుమతః భూత్వా యాస్యసి లాఘవమ్||

మహారథులైన కర్ణాదులు నీవు యుద్ధము నుండి భయపడి పారిపోయావని అనుకొంటారు. అందువలన ఎవరైతే నిన్ను ఇంతవరకూ గౌరవించారో, వారందరిచేతా నీవు అవమానించబడతావు.

36. అవాచ్యవాదాంశ్చ బహూన్ వదిష్యంతి తవాహితాః|

నిందంతస్తవ సామర్థ్యం తతో దుఃఖతరం ను కిమ్?||

నీయొక్క శత్రువులు, నీ సామర్థ్యాన్ని నిందిస్తారు. అనరాని మాటలను అంటారు. ఇంతకంటే నీకు దుఃఖకరమైనది ఏముంది?

37. హతో వా ప్రాప్స్యసి స్వర్గం జిత్వా వా భోక్ష్యసే మహీమ్|

తస్మాదుత్తిష్ఠ కౌంతేయ! యుద్ధాయ కృతనిశ్చయః||

అర్జునా! ఈ రెండింటిలో ఏది మంచిదో తెలియదు అని అన్నావు కదా! యుద్ధమునందు చనిపోతే స్వర్గాన్ని పొందుతావు. జయిస్తే రాజ్యభోగములను అనుభవిస్తావు. రెండూ కూడా నీకు మంచివే. కావున యుద్ధం చెయ్యి.

38. సుఖదుఃఖే సమే కృత్వా లాభాలాభౌ జయాజయౌ|

తతో యుద్ధాయ యుజ్యస్వ నైవం పాపమవాప్స్యసి||

యుద్ధము క్షత్రియ ధర్మము అని తెలుసుకో. సుఖదుఃఖములను, లాభనష్టములను, జయాపజయములను, సమానముగా స్వీకరించి, యుద్ధసన్నద్ధుడవు కమ్ము. ఇలా చేస్తే నిన్ను పాపము దరిజేరదు.

39. ఏషా తేభిహితా సాంఖ్యే బుద్ధిర్యోగే త్విమాం శృణు|

బుద్ధ్యా యుక్తో యయా పార్థ! కర్మబంధం ప్రహాస్యసి||

పార్థా! ఇంతవరకు నీకు సాంఖ్యము అనబడే ఆత్మ తత్త్వము ఉపదేశించ బడింది. ఇట్టి ఆత్మతత్త్వమునకు సంబంధించిన అపరోక్షజ్ఞానము నీకు కలగకపోయినచో, చిత్తశుద్ధి ద్వారా దానిని సంపాదించుటకై నీకు కర్మయోగాన్ని ఉపదేశిస్తాను. జాగ్రత్తగా విను. నిష్కామ కర్మయోగ విషయమైన ఈ జ్ఞానము లభిస్తే నీవు కర్మబంధనముల నుండి విముక్తుడవు అవుతావు.

40. నేహాభిక్రమనాశోస్తి ప్రత్యవాయో న విద్యతే|

స్వల్పమప్యస్య ధర్మస్య త్రాయతే మహతో భయాత్||

మోక్షమార్గమైన ఈ నిష్కామ కర్మయోగములో ఎటువంటి ప్రయత్నమూ విఫలము కాదు. ఇది భగవంతుడి ఉద్దేశించి చేయబడుటచే సత్త్వ, రజస్తమోగుణములకు సంబంధించిన పాపములు కలుగవు. ఈ నిష్కామ కర్మయోగము కొద్దిగా ఆచరించినా జనన మరణ రూపమైన సంసార దుఃఖము నుండి జీవుడు రక్షించబడతాడు.

41. వ్యవసాయాత్మికా బుద్ధిః ఏకేహ కురునందన!|

బహుశాఖా హ్యనంతాశ్చ బుద్ధయోవ్యవసాయినామ్||

కురునందనా! ఈశ్వర ఆరాధనా రూపమైన నిష్కామ కర్మయోగములో నిశ్చయరూపమైన బుద్ధి ఏకనిష్ఠ అవుతుంది. చంచల చిత్తుల బుద్ధులు, అనేక శాఖలుగా విభజించ బడుతున్నాయి. అనంత ముఖములతో కనిపిస్తున్నాయి.

42. యామిమాం పుష్పితాం వాచం ప్రవదంత్యవిపశ్చితః|

వేదవాదరతాః పార్థ! నాన్యదస్తీతి వాదినః||

43. కామాత్మాన స్స్వర్గపరాః జన్మకర్మఫలప్రదామ్|

క్రియావిశేషబహులాం భోగైశ్వర్యగతిం ప్రతి||

44. భోగైశ్వర్యప్రసక్తానాం తయాపహృత చేతసామ్|

వ్యవసాయాత్మికా బుద్ధిః సమాధౌ న విధీయతే||

పార్థా! అవివేకులైన వారు వేదము చెప్పిన కర్మలను ప్రశంసించుటలో ఎక్కువగా ఇష్టపడుతున్నారు. స్వర్గాది ఫలములకు కారణమైన యజ్ఞయాగాది కర్మలు కాకుండగా, మరియొకటి ఏదీ లేదని వారి ఉద్దేశ్యము. వారు స్వర్గాన్ని కోరుకొనే మనస్తత్వము కలవారు. జన్మము అను ఫలమును ఇచ్చేవి, భోగైశ్వర్యములను ఇచ్చునవి అయిన క్రియా కలాపములను వారు మెచ్చుకొంటారు. ఎవరియొక్క మనస్సు అయితే ఇట్టి మనోహర వాక్యముల యందు లగ్నమగుచున్నదో, భోగైశ్వర్యములను ఆసక్తితో అనుభవించుచున్నదో, వారి అంతఃకరణములో నిశ్చయాత్మకమైన బుద్ధి ఎన్నటికీ స్థిరముగా ఉండదు.

45. త్రైగుణ్యవిషయా వేదాః నిస్త్రైగుణ్యో భవార్జున!|

నిర్ద్వంద్వో నిత్యసత్త్వస్థః నిర్యోగక్షేమ ఆత్మవాన్||

అర్జునా! కర్మకాండాత్మకమైన వేదము, త్రిగుణాత్మకము. సకామ విషయకము. నీవు నిష్కాముడవై కర్మలను ఆచరించు. ద్వంద్వరహితుడివిగా ఉండు. సత్త్వ గుణమును కలిగి ఉండు. యోగక్షేమములను విడిచిపెట్టి ఆత్మజ్ఞుడవు కమ్ము.

46. యావానర్థ ఉదపానే సర్వత స్సంప్లుతోదకే|

తావాన్ సర్వేషు వేదేషు బ్రాహ్మణస్య విజానతః||

అంతటా నీరు నిండి ఉండగా, తక్కువ నీరు గల చెఱువులు, బావులు, ఎంత ప్రయోజనమును ఇచ్చునో, బ్రహ్మనిష్ఠుడు, జ్ఞాని అయిన వానికి సమస్త వేదములు అంతే ప్రయోజనాన్ని ఇస్తాయి.

47. కర్మణ్యేవాధికారస్తే మా ఫలేషు కదాచన|

మా కర్మఫలహేతుర్భూః మాతే సంగోస్త్వకర్మణి||

అర్జునా! కర్మ ఆచరణములో నీకు అధికారముంది. కర్మ ఫలాలపై నీకు ఆసక్తి ఉండకూడదు. కర్మఫల తృష్ణయే కర్మఫలములను ఉత్పన్నము చేస్తోంది. కావున కర్మఫలములకు కారణము కావద్దు. కర్మలను సకాముడవై ఆచరించవద్దు. కర్మత్యాగముపై నీకు ఆసక్తి కలుగకుండు గాక!

48. యోగస్థః కురు కర్మాణి సంగం త్యక్త్వా ధనంజయ!|

సిద్ధ్యసిద్ధ్యో స్సమో భూత్వా సమత్వం యోగ ఉచ్యతే||

కర్మఫలములపై ఆసక్తిని విడిచిపెట్టు. జ్ఞానకర్మల విషయంలో సమభావమును వహించు. యోగస్థుడవై కర్మలను ఆచరించు. సిద్ధి అసిద్ధులలో సమభావమును వహించుటయే యోగము అన్నారు.

49. దూరేణ హ్యవరం కర్మ బుద్ధియోగాద్ధనంజయ|

బుద్ధౌ శరణమన్విచ్ఛ కృపణాః ఫల హేతవః||

నిష్కామ కర్మ కంటే కామ్యకర్మ చాలా అధమమైనది. కావున కామన లేనివాడై సమత్వబుద్ధిని ఆశ్రయించు. ఫలములను కోరి కర్మలను చేయువారు మూర్ఖులుగా గుర్తించబడుతున్నారు.

50. బుద్ధియుక్తో జహాతీహ ఉభే సుకృత దుష్కృతే|

తస్మాద్యోగాయ యుజ్యస్వ యోగః కర్మసు కౌశలమ్||

నిష్కామకర్మయోగి స్వర్గనరకములకు కారణములైన పాపపుణ్యములను రెండింటినీ కూడా ఈ జీవితములోనే ఈశ్వర అనుగ్రహముగా స్వీకరించి విముక్తుడవుతాడు.

51. కర్మజం బుద్ధి యుక్తా హి ఫలం త్యక్త్వా మనీషిణః|

జన్మబంధ వినిర్ముక్తాః పదం గచ్ఛంత్యనామయమ్||

నిష్కామ కర్మయోగులైన జ్ఞానులు, కర్మల వలన కలుగు ఫలములను విడిచిపెట్టి, జన్మబంధముల నుండి విడిపోతారు. ఎట్టి ఉపద్రవములు లేని బ్రహ్మపదార్థమును నిశ్చయముగా పొందుచున్నారు.

52. యదా తే మోహకలిలం బుద్ధిర్వ్యతితరిష్యతి|

తదా గంతాసి నిర్వేదం శ్రోతవ్యస్య శ్రుతస్య చ||

నీ యొక్క బుద్ధి మోహ కాలుష్యమును అతిక్రమించినప్పుడు, నీవు వినదగినవి, వినినవి అయిన కర్మల ఫలవిషయములో వైరాగ్యాన్ని పొందుచున్నావు. ఈ రెండు కూడా నీ వద్ద నిష్ఫలములవుతాయి.

53. శ్రుతివిప్రతిపన్నా తే యదా స్థాస్యతి నిశ్చలా|

సమాధావచలా బుద్ధిః తదా యోగమవాప్స్యసి||

నానా విధములైన కర్మఫలములను గూర్చి నీ మనస్సు విక్షిప్తమౌతుంది. అది పరమాత్మయందు నిశ్చలము, స్థిరము అయినప్పుడు, నీవు తత్త్వజ్ఞానమును పొందుతావు.

అర్జున ఉవాచ:

54. స్థితప్రజ్ఞస్య కా భాషా సమాధిస్థస్య కేశవ!|

స్థితధీః కిం ప్రభాషేత కిమాసీత వ్రజేత కిమ్||

అర్జునుడు పలికాడు- కృష్ణా! సమాధిస్థితుడైన స్థితప్రజ్ఞుని లక్షణము లేమిటి? అతడేవిధముగా మాట్లాడుతాడు? ఏ విధముగా ఉంటాడు? ఏ విధముగా వ్యవహరిస్తాడు?

శ్రీ భగవానువాచ-

55. ప్రజహాతి యదా కామాన్ సర్వాన్ పార్థ! మనోగతాన్|

ఆత్మన్యేవాత్మనా తుష్టః స్థితప్రజ్ఞస్తదోచ్యతే||

శ్రీకృష్ణుడు పలికాడు- పార్థా! ఆత్మ చేత ఆత్మయందు తృప్తుడై మనస్సులోని కోర్కెలనన్నింటినీ, సంపూర్ణముగా త్యజించిన యోగి స్థితప్రజ్ఞుడు అని పిలువబడుచున్నాడు.

56. దుఃఖేష్వనుద్విగ్న మనాః సుఖేషు విగతస్పృహః|

వీతరాగభయక్రోధః స్థితధీర్మునిరుచ్యతే||

దుఃఖములయందు ఉద్వేగమును పొందనివాడు, సుఖములలో నిస్పృహతను చూపించువాడు, అనురాగము, భయము, క్రోధము లేని మునిని స్థితప్రజ్ఞుడు అంటారు.

57. యస్సర్వత్రానభిస్నేహః తత్తత్ ప్రాప్య శుభాశుభమ్|

నాభినందతి న ద్వేష్టి తస్య ప్రజ్ఞా ప్రతిష్ఠితా||

ఎవరైతే అన్ని విషయములయందు మమతానురాగములు లేనివాడై ప్రియములు లభించినప్పుడు గానీ, అప్రియములు అనుభవించినప్పుడు గానీ సంతోషమును, దుఃఖమును పొందడో అతడే స్థితప్రజ్ఞుడు.

58. యదా సంహరతే చాయం కూర్మోంగానీవ సర్వశః|

ఇంద్రియాణీంద్రియార్థేభ్యః తస్య ప్రజ్ఞా ప్రతిష్ఠితా||

తాబేలు తన యొక్క కాళ్లను, తలను, మిగిలిన అవయవములను లోపలకు ముడుచుకొని తనను తాను ఏవిధముగా రక్షించుకొంటుందో, అదే విధముగా శబ్దాది విషయముల నుండి ఇంద్రియములను మరలించుకొనిన జ్ఞాననిష్ఠుడైన యోగియే స్థితప్రజ్ఞుడు.

59. విషయా వినివర్తంతే నిరాహారస్య దేహినః|

రసవర్జం రసోప్యస్య పరం దృష్ట్వా నివర్తతే||

ఇంద్రియముల ద్వారా విషయములను గ్రహించని యోగి నుండి విషయములు దూరంగా పారిపోతాయి. అతనికి విషయవాంఛ మాత్రం మిగులుతుంది. ఆత్మసాక్షాత్కారమైనప్పుడు, విషయవాంఛ కూడా పరమాత్మయందు లీనమైపోతుంది.

60. యతతో హ్యపి కౌంతేయ! పురుషస్య విపశ్చితః|

ఇంద్రియాణి ప్రమాథీని హరంతి ప్రసభం మనః||

కౌంతేయా! భయంకరములైన, విక్షేపకరములైన ఇంద్రియగణములు వివేకియైన పురుషుని యొక్క మనస్సును బలాత్కారముగా ఆకర్షిస్తున్నాయి.

61. తాని సర్వాణి సంయమ్య యుక్త ఆసీత మత్పరః|

వశే హి యస్యేంద్రియాణి తస్య ప్రజ్ఞా ప్రతిష్ఠితా||

కావున యోగి ఇంద్రియములనన్నింటినీ నియమించి, సమాహితుడై ఆత్మస్థుడై ఉంటాడు. ఎవరికి ఏయే ఇంద్రియములు వశమవుతాయో, అతడికి ఆ ఇంద్రియములకు సంబంధించిన ఆత్మజ్ఞానము సుస్థిరమవుతుంది. అతడే స్థితప్రజ్ఞుడు. (ఇంతవరకూ బాహ్యేంద్రియ నిగ్రహం గురించి చెప్పబడింది.)

62. ధ్యాయతో విషయాన్ పుంసః సంగస్తేషూపజాయతే|

సంగాత్ సంజాయతే కామః కామాత్ క్రోధోభిజాయతే||

విషయవాంఛలను ఆలోచించుట చేత మనుష్యుడికి వాటిపై ఆసక్తి కలుగుతోంది. ఆసక్తి నుండి కామము, కామము నుండి క్రోధం కలుగుతున్నాయి.

63. క్రోధాద్భవతి సమ్మోహః సమ్మోహాత్ స్మృతివిభ్రమః|

స్మృతిభ్రంశాద్బుద్ధినాశః బుద్ధినాశాత్ ప్రణశ్యతి||

క్రోధమువలన అవివేకము, అవివేకము వలన స్మృతి నశించుట జరుగుతున్నాయి. స్మృతి నశించినవానికి సత్, అసత్ విచారణ తెలియదు. ఇట్టి విచారణ తెలియని మనుష్యుడు సంపూర్ణంగా నాశనమగుచున్నాడు. అనగా పురుషార్థములకు అయోగ్యుడగుచున్నాడు.

64. రాగద్వేష వియుక్తైస్తు విషయానింద్రియైశ్చరన్|

ఆత్మవశ్యైర్విధేయాత్మా ప్రసాద మధిగచ్ఛతి||

ఇంద్రియములను నిగ్రహించిన జీవుడు, ప్రియమైన వస్తువుల నుండి ఆసక్తిని, అప్రియమైన వస్తువుల నుండి ద్వేషమును రెండిటినీ విడిచిపెడతాడు. స్వాధీనములైన ఇంద్రియముల సహకారముతో జీవించుటకు కావలసిన విషయములను మాత్రమే గ్రహించి, నిర్మలుడై శాంతిని పొందుతాడు.

65. ప్రసాదే సర్వదుఃఖానాం హానిరస్యోపజాయతే|

ప్రసన్న చేతసో హ్యాశు బుద్ధిః పర్యవతిష్ఠతే||

నిర్మలమైన చిత్తము కలవానికి దుఃఖములన్నీ నశిస్తాయి. నిర్మలచిత్తుని బుద్ధి శీఘ్రముగా ఆత్మస్వరూపములో నిశ్చలత్వమును పొందుతుంది.

66. నాస్తి బుద్ధిరయుక్తస్య న చాయుక్తస్య భావనా|

న చాభావయత శ్శాంతిః అశాంతస్య కుత స్సుఖమ్?||

ఇంద్రియ నిగ్రహము లేనివానికి వివేకము కలుగదు. అవివేకికి, పరమార్థ విషయములపై ఇష్టము ఉండదు. పరమార్థ విషయ చింతన లేనివానికి శాంతి లభించదు. శాంతి లేనివానికి సుఖమెక్కడ నుండి వస్తుంది?

67. ఇంద్రియాణాం హి చరతాం యన్మనోనువిధీయతే|

తదస్య హరతి ప్రజ్ఞాం వాయుర్నావ మివాంభసి||

నీటిపై వెళ్లుచున్న పడవను గాలి ప్రక్క దోవను పట్టించినట్లుగా, ఆయా విషయముల వెంట పరిగెత్తు ఇంద్రియములలో మనస్సు దేనిని అనుసరిస్తుందో, అట్టి ఇంద్రియమే అతని వివేకమును నాశనము చేస్తుంది.

68. తస్మాద్యస్య మహాబాహో! నిగృహీతాని సర్వశః|

ఇంద్రియాణీంద్రియార్థేభ్యః తస్య ప్రజ్ఞా ప్రతిష్ఠితా||

మహాబాహో! కావున ఎవరి ఇంద్రియములు శబ్దాది విషయముల నుండి మరలించబడుచున్నాయో అతని ప్రజ్ఞ ప్రతిష్ఠితమవుతుంది. అనగా అతడే స్థితప్రజ్ఞుడు.

69. యా నిశా సర్వభూతానాం తస్యాం జాగర్తి సంయమీ|

యస్యాం జాగ్రతి భూతాని సా నిశా పశ్యతో మునేః||

జీవులందరికీ తెలియకపోవుట వలన ఏది రాత్రివలె కనిపించునో, అట్టి బ్రహ్మజ్ఞానమున స్థితప్రజ్ఞుడు బ్రహ్మదర్శనము చేస్తూ ఉంటాడు. ఏ అజ్ఞానపు రాత్రిలో జీవులందరూ మేల్కొని ఉంటారో, సంసారానుభూతిని పొందుతూ ఉంటారో, అది స్థితప్రజ్ఞునికి రాత్రి వంటిది. అనగా అతడు సంసారమును చూడడు.

మరొక భావము- అందరూ నిద్రించే రాత్రి సమయములో యోగి మేల్కొని ధ్యానము చేస్తూ ఉంటాడు. అందరూ మేల్కొని ఉండు పగటి సమయమున యోగి నిద్ర పోతాడు. అనగా సంసార విముఖునిగా ఉంటాడు.

70. ఆపూర్యమాణ మచల ప్రతిష్ఠం

సముద్రమాపః ప్రవిశంతి యద్వత్|

తద్వత్ కామా యం ప్రవిశంతి సర్వే

స శాంతిమాప్నోతి న కామకామీ||

సముద్రములో క్రొత్తగా నదీప్రవాహములు ప్రవేశించినా, అది ఏవిధముగా అభివృద్ధి చెందదో, అదే విధముగా ప్రారబ్ధవశము వలన అనివార్యములైన విషయవాంఛలు ఎవని యందు ప్రవేశించి, విలీనమవుతున్నాయో, అతడే శాంతిని పొందుచున్నాడు. అతని మనస్సునకు ఎట్టి బాధలూ ఉండవు. కానీ విషయములను కోరువానికి ఎల్లవేళలా అశాంతియే!

71. విహాయ కామాన్ యస్సర్వాన్ పుమాంశ్చరతి నిస్స్పృహః|

నిర్మమో నిరహంకారః స శాంతి మధిగచ్ఛతి||

ఎవరైతే కోర్కెలనన్నింటినీ విడిచి నేను, నాది అనే భావమును విడిచి, జీవితముపై స్పృహ లేనివాడై జీవిస్తాడో, అతడు సంసారదుఃఖముల నుండి విడివడి శాంతిస్థితిని పొందుతాడు.

72. ఏషా బ్రాహ్మీస్థితిః పార్థ! నైనాం ప్రాప్య విముహ్యతి|

స్థిత్వాస్యామంతకాలేపి బ్రహ్మనిర్వాణ మృచ్ఛతి||

అర్జునా! దీనిని బ్రాహ్మీస్థితి అంటారు. అత్యున్నతమైన ఇట్టి స్థితిని పొందినవారు మోహగ్రస్తులు కారు. మరణసమయములోనైనా ఇట్టి స్థితిని పొందినచో అతడు మోక్షమును పొందుతాడు.

ఇతి శ్రీమద్భగవద్గీతాసూపనిషత్సు బ్రహ్మవిద్యాయాం యోగశాస్త్రే శ్రీకృష్ణార్జున సంవాదే సాంఖ్యయోగో నామ ద్వితీయోధ్యాయః